

A szerémségi borok török kori nyomai

„Szerémségöt bírják az fene törökök” – kesergett 1567-ben Bornemissza Péter, s nem véletlenül: a Szerémség a Mohács előtti Magyarország legjobb borát adta, ám vérmesebb vélemények szerint a török hódítás következtében nemhogy szőlő, de még fű sem nőtt többé a Szerémségben. A nyilvánvaló túlzás után ismételjük meg Leopold Ranke alapkérdését: *hogyan is volt tulajdonképpen?*

Nándorfehérvár 1521. évi eleste után az ország déli és középső része védelem nélkül maradt, de az elnéptelenedés még nem vált jellemzővé, a helyben maradt gazdák nyilván a szőlőműveléssel sem hagytak fel. Szapolyai János udvari papja, a szerémségi származású Szerémi György szerint „amikor az 1526. évet írták, Szerémsziget még ép volt, Szalánkemén városban még laktak, Karom város még tele volt, Szalánkeméntől egészen Budáig az egyes városok is; a Duna folyó mellett mindkét part népes” volt.

KAROMI BOR ZRÍNYI ASZTALÁN

A városok, pontosabban mezővárosok közül Karom – ismertebb, későbbi nevén Karlóca – kiemelése különösen fontos, ugyanis „Szerém-sziget” borát a kortársak többnyire karomi bornak nevezték. S az áruforgalmi adatok, ha nem is nagy számban, de azt tanúsítják, hogy a karomi, azaz szerémi bor nem tűnt el nyomtalanul a török kori Magyarországon.

A szerémségi szőlőművelés és bortermeles fontos bizonyítékai továbbá azok a feljegyzések, amelyeket az Oszmán Birodalom központjába utazó követek, illetve a kíséretükben lévő személyek hagytak az utókorra.

Verancsics Antal követ, későbbi esztergomi érsek 1553-ban megrázó képet

BUZA JÁNOS

festett a török igáját nyögő Szerémség pusztulásáról, Karomról azonban azt jegyezte fel, hogy Tolnát követően nem láttak hozzá hasonló népes települést, szántóit és szőleit szépen művelték. Így nem kételkedhetünk abban, hogy Zrí-

Főúri ruhában lévő férfi mulat hegedűszóra. 19. századi önmázás tál

nyi Miklós szerémi nedűhöz jutott akkor, amikor Karomból hozatott bort 1565-ben, illetve előtte. Mind Verancsics, mind a kíséretében lévő Hans Dernschwam – korábban a Fuggerek magyarországi megbízottja – megemlítette a Pétervárad után sorakozó hajóalmokat, amelyek szintén az élet és a gazdasági tevékenység jelei voltak.

Jó egy évtized múltán Jakob von Betzek 13 hajóalmot számlált meg Karom térségében, ugyanitt sok és jól művelt szőlőskertet látott. Stefan Gerlach lelkipásztor 1573 nyarán jegyezte fel naplójába, hogy Újlaktól Nándorfehérvárig Magyarország legszebb, szőlőskertekkel és szántóföldekkel ékes hegysége látható. Melchior Besolt és társai 1584-ben azzal a tudattal töltötték fel Tolnán bor- és élelemkészletüket, hogy e mezőváros alatt már úgysem találjanak arra alkalmas helységet. Karomba érve azután meglepetéssel tapasztalták, hogy a település nagy mezőváros, amelyben olyan jó bort készítenek, hogy Bécstől odáig jobbat nem ittak – úgy tűnik, a tolnainál többre tartották a szerémségi bort.

A 16. század végén az Oszmán és a Habsburg Birodalom között dúló tizenöt éves háború súlyos terheket zúdított a török uralom alatt élő lakosságra. Maximilian Brandstetter a zsitvatoroki béke után két évvel, 1608-ban utazott Konstantinápolyba. Karomot ekkor már rációk lakták, ők adtak három nagy hordó

bort, szárnyasokat és más élelmiszereket az utazóknak.

Egy évtizeddel a békekötést követően Adam Werner a dél-baranyai borokról és szőlőskertekről írt elismeréssel. A „Carlevvitz”-nek írt Karom is kiheverhette a háborús éveket: templomát szép képekkel ékesítették, s az utazó azt is megemlítette, hogy a helybeliek egy rác lakost egy kanna borral együtt temettek el.

A 17. század közepéről Hermann Czernin csehországi gróf naplója többet árul el a szerémi borról. 1644. augusztus 5-én jegyezte fel: „Isten segedelmével Péterváradig egy Karlóca nevű faluig utaztam. Itt jobb bor található az átlagosnál. Feltettem belőle készletünket. Előkelő emberek közül néhányan több szolgálattal együtt olyan mértékten poharaztak, hogy belebetegedtek. Elláttattam őket, és itt maradtam egy napig.” A keresztények által vezetett naplók mellett említésre méltó a török világotazó, Evlia Cselebi, aki 1664-ben szintén megemlékezett „Karlofda” – azaz Karom – szép szőlőiről.

A Szerémség gazdálkodása, szőlőművelése nyilván követte a politikai és még inkább a katonai események alakulását, s így sem a folyamatos hanyatlás, sem a hosszan tartó fellendülés nem lehetett rá jellemző. Az 1564. évi török adólajstromok szerint Karomban 456 család, 86 özvegy és 5 cigány-család élt, két évtized múltán pedig 477 családot és 14 özvegyet írtak össze. A lakosság zöme szőlőműveléssel foglalkozhatott, hiszen az állami jövedelem háromnegyedét a bor után fizetett adó tette ki. A népesség az ország más településeihez hasonlóan élt az extraneus művelés adta lehetőségekkel, azaz a város határán kívül is művelt szőlőket, s a beköltöző mohamedán lakosok között is akadtak olyanok, akik szőlőbirtokra tettek szert.

Karlóca, a Szerémség legtöbbet emlegetett települése mezővárosi arculatú helység volt, lakosságának egy része a kézműiparosok közül került ki, akik más országrészek mesterembereihez hasonlóan szintén művelhettek szőlőket. A 16. század második felében akadt ott fazekas, kovács, ötvös, szabó, szücs, varga, csizmadia, szíjgyártó, borbély, vízimolnár, s aligha véletlenül, hordót készítő kádár és pálinkafőző is; az utóbbiakat másutt „égettborosoknak” hívták, ugyanis a hordók alján maradó borseprőből ők készítették a borpárlatot.

Táncoló pár egy 19. századi ónmázás tálon

A NÉPSSÉG KICSERÉLŐDÉSE

A török adóösszeírások a délszláv elem térnyerését erősítik meg, egybevégezve Salamon Schweigger megfigyelése, aki szerint 1577-ben a Carlowitz nevű faluban rácok, magyarok és törökök laktak. Néhány évvel később Besolt részvétellel tért ki a török császárnak súlyos adókat fizető keresztény népesség sanyarú sorsára. Az 1606. évi békekötést, az adóprés lazítását nyilván a Szerémségben is regenerálódás követte, Brandstetter már 1608-ban arról számolt be, hogy a zsúpfődeles házacskák lakói megkezdtek az elpusztult szőlőkben a munkát. Nyilván telepítettek is szőlőket, idővel pedig távolabbra ugyancsak jutott a Szerémség borából.

Bármennyire elszórtak az áruforgalmi adatok, értékes bizonyítékai a népesség kicserélődése után is folytatódó szőlőművelésnek. A homoki borairól ismert Nagykőrös 1631. évi számadáskönyvében jegyezték fel azt, hogy hat hordó karomi bort vettek, s az „egyik rácnak, Kolionak karomi embörnek két hordó bora ára 240 forint” volt, ami szép összegnek tekinthető, hiszen akkor 9-11 forintért egy tehenet lehetett venni. Nagykőrös előljárósága 1635-ben és 1636-ban is vásárolt karomi borokat Csongrádon; Kecskeméten pedig feljegyezték, hogy az 1640-es évek elején két karomi hordó közül a kisebbikbe 161, a nagyobbikba 173 pint bort tölthettek, mai mérték szerint

mintegy 270-290 liter ital fért beléjük. S mivel ezeknél nagyobb, ún. „öregebb hosszú karomi” hordókról is tudunk, ha az átutazókat szintén az utóbbi hordókkal ajándékozták meg 1608-ban, akkor túlzás nélkül állították, hogy 3 nagy hordó bort kaptak.

BIZTOS HASZON

A borkereskedelem révén nyereségre lehetett szert tenni a török uralom alatti országrészen is. Nagykőrös 1635-ben egy kisebb hordó karomi bort vett meg Csongrádon 110 forintért. Kifizettek még a „borvonyóknak” – azaz a hordót a hajóról szekérre rakóknak (borkorcsolyásoknak is hívták őket másutt) – 1 forint 40 dénárt, „harmincad” néven 3 forint vámot a törököknek, végül szekérbér címen 7 forintot a fuvarosoknak, azaz a 110 forintért vásárolt szerémi bor 121 forint 40 dénárba került, mire Csongrádról Nagykőrösre ért. A 10 százalékos költségnövekedés mégis megérte, ugyanis a csaplárok bére mellett is 25 százalékos nyereséggel mérték ki a bort a Duna-Tisza közti mezővárosban.

Miskakancsó Tiszafüredről 1890-ből. A huszárt ábrázoló kancsóféleséget Bodó Mihály fazekas készítette

Talán csak a szegedi vásár vonzása miatt, de az sem lehetetlen, hogy a biztos haszon reményében szekereztek a nagykőrösiek 1641-ben a Tisza-parti városba, az azonban bizonyítható, hogy igen nagy összegért, több mint 816 tallérért vettek 8 hordó karomi bort. A szerémségi bort azután 20 százalékos haszonnal mérték ki, annak ellenére, hogy a mezővárosban megforduló katonák – köztük a próféta tilalmát megszegő igazhitűek is – a bor nyolcadrésztét fizetség nélkül itták meg („bitangba ment” – írták róla a mezővárosiak).

A nagykőrösiekhez hasonlóan a kecskemétiak is vásároltak az 1660-as évek elején karomi, azaz szerémi bort Csongrádon, ahol egy bizonyos „Istanko” nevű rác volt az üzletfelük. Neve 1670-ben is felbukkan Kecskemét számadáskönyveiben, amikor a „Csongrádról hozott karomi borokon jött” hasznot elkönnyvelték.

Minden jel arra mutat, hogy a Duna-Tisza közén akkor itták a legjobb borokat, amikor karomi hordókból szerémit mértek, mellettük azonban többnyire helyi, továbbá kedvelt baranyai, szekszárdi, pesti és váci borokról van még tudomásunk. Pestről is került karomi hordó Nagykőrösre, de nem minden karomi hordóban lehetett valódi szerémi bor, erre az árból következtethetünk, ugyanis 1636-ban a helyi dézsmabor pintjét 7-8 dénárért, a Csongrádon vett karomi borét viszont 18 dénárért vették meg!

Ha olcsón adták a karomi hordókból mért bor pintjét, akkor nyilvánvaló, hogy a kiürült hordókat nem vitték vissza a Szerémségbe, hanem a kevéske – gyengébb minőségű borokat töltve beléjük – helyben hasznosították őket addig, amíg szállításra és a bor tárolására alkalmasak voltak. A szerémségi borok kiváló minőségét a 17. századi szórványadatok nyomán sem lehet kétségbe vonni, az azonban valószínű, hogy a hegyaljai borokkal versenyre kelhetek volna.

A szerémségi bortermelés török kori folyamatosságát hangsúlyozva említésre méltó az 1683. évi török ostromnapló híradása. Amikor Kara Musztafa Bécs alatt táborozott, néhány szerémségi keresztény lakos titkon bort akart

Üvegbutella ónszájjal a 18. századi Erdélyből. A „csákós” szabású süveget és mentét viselő férfi ivásra buzdít a kezében tartott pohárral

Ónmázás, szarvast ábrázoló, ún. „győri bokály” a 18. század végéről és egy tordai bokály 1859-ből

becsempészni a körülzárt császári fővárosba. Török fogságba estek és keservesen meglakoltak, vélhetően az életükkel fizettek vakmerő tettükért, ugyanis kicsi a valószínűsége annak, hogy túléltek a rájuk mért 200–300 botütést.

A Szerémség bora kapcsán gyakran visszatérő kérdés a bor színe. Ez idő szerint nincs arra egyértelmű bizonyíték, hogy csak fehérbort adó szőlőket termesztettek a Szerémségben, de az átutazók azt sem említették meg, hogy vörösborral kínálták volna őket. Melchior Besolt eddig az egyetlen ismert utazó, aki 1584-ben nemcsak igen jónak tartotta a karomi bort, hanem azt írta: „a bornak a színe is szép, olyan tiszta, hogy ilyen minőségűt a magyar borok között hiába is keresne az ember.”

A 16. század végén már kevés magyar ajkú lakosa lehetett Karomnak, a bor minőségének romlása azonban nem vagy csak kissé mértékben következhetett be. Az etnikai váltással – a délszláv lakosság többségbe kerülésével – nem járt együtt a szőlőművelés és a borászat hanyatlása, nem következett be a szerémségi bor eltűnése.

Bizonyos, hogy az országos forgalomban – a török uralom előttihez képest – veszített jelentőségéből, többek között azért is, mert a török uralom alatti országrész városi hálózata zsugorodott, népessége csökkent, s így a fellelőpiac is szűkebbé vált. A töredékes áruforgalmi adatok egyébként azt bizonyítják, hogy a szerémségi bor értékesítésének számos más feltétele adott volt: a Dunán és a Tiszán egyaránt feljebb lehetett vontatni, az ital minősége elbírt a szállítási költségeket, s a folyó menti rác telepek vállalták a közvetítői, esetleg a viszonteladói szerepet.

Megnyugtatóbb képet rajzolhatnánk a szerémségi (karomi) bor múltjáról, ha írott forrásainkból több maradt volna ránk. Vallatóra fogható számadáskönyvekkel 1626-tól csupán Nagykőrös, 1662-től pedig Kecskemét rendelkezik. Pest, Buda, Székesfehérvár, Szeged – s lehetne még több jelentős települést említeni – forrásait elsodorták a történelem viharai, így gazdaságtörténetünk számos – igencsak érdekes – kérdésére nem tudunk egyértelmű választ adni. ♦